

A VÁLASZTÁSI REFORM DINAMIKÁJA

Nagy Levente

(Politikatudományi Tanszék, Debreceni Egyetem)

A tanulmány beérkezett: 2022. május 6., opponálás: 2022. május 6. – 2022. május 31.,

véglegesítés: 2022. szeptember 24.

ÖSSZEFOGLALÓ

A választási reform egyre szélesebb körben foglalkoztatja a szakembereket az utóbbi évtizedekben, kiváltképp az annus mirabilistól (1993–94) számítva, amikor is négy leülepedett demokráciában (Olaszország, Izrael, Japán, Új-Zéland) következett be választási reform, amelyek hatására a kutatóknak újra kellett gondolniuk a fogalmat, új alapokra kellett helyezniük a reform elméletét. Korábban, mint független változót, statikus fogalomként kezelték a választási rendszert, ezért a vizsgálat annak következményeire irányult. A 90-es évek reformhullámának köszönhetően kiderült, hogy a választási rendszer sajátos kontextusba ágyazottan jön létre és működik, ezért kihatásai mellett annak okait is kell tanulmányozni, és így a reform függő változóként, dinamikus fogalomként közelíthető meg. E koncepcióváltás jobb megértéséhez hozzájárulhat a változás (a külső környezet, hosszabb időt igénylő, többnyire spontán, kevésbé ellenőrizhető módon történő helyzetmódosulása) és a változtatás (a választási rendszer tervezett módosítása, amely viszonylag rövid előkészületi folyamat után egy időpillanat műve) fogalmak megkülönböztetése, egymásra hatásuk vizsgálata. E különbségtétel tehát egy állapotból egy másik állapotba történő spontán átalakulás, illetve egy állapotból egy másik állapotba történő szándékos átvezetés között húzódik. Jelen tanulmány a választási reform dinamikus voltát hivatott megragadni, amely a változás és változtatás különbségtétele, valamint a választási reformirodalom háromszakasos fejlődéstörténete révén körvonalazható. E munka elsődleges célja tehát, rámutatni, hogy a választási rendszer és a reform maga nemcsak explanans, hanem explanandum is.

Kulcsszavak: választási reform ■ változás/változtatás ■ független/függő változó ■ dinamikus fogalom

A demokratikus választási rendszer a hatalmat gyakorlók kiválasztásának bonyolult mechanizmusa, szűkített értelemben olyan folyamat, amelyben egy vagy több függvény (formula) alkalmazásával az egyéni döntések mandátumokban kifejezett kollektív döntéssé alakulnak. Akár többségi, akár arányossági elven, vagy a kettő kombinációján nyugvó rendszerről beszélünk, számolnunk kell azzal, hogy a pozitív vonások mellett minden választási rendszer tartalmaz negatív elemeket is. Ebből viszont az alábbiak következnek.

Egyrészt, ha elkerülhetetlen a hátrány(ok) jelenléte, akkor egyetlen választási rendszer sem lehet tökéletes. Erre Kenneth Arrow (1951) hívta fel a figyel-

met híres lehetetlenségi tételében, kijelentvén, hogy nem létezik egyetlen olyan rendszer sem, amely egyidejűleg eleget tenne bizonyos normatív feltételeknek, alapvető kritériumoknak. Az egyéni véleményeket kollektív véleménnyé aggregáló eljárás tehát nem lehet tökéletes, mivel az egyéni racionális döntéseket összegző mechanizmus irracionális kollektív döntést eredményez. Tökéletlenségéből adódóan, elképzelhető bármely rendszer „jobbító” szándékkal történő módosítása (vagy legalábbis a módosítás gondolata).

Másrészt, ha nincs egy egyetemesen tökéletes választási rendszer, akkor lenniük kell valamilyen szempontoknak, motiváló tényezőknak (determinánssoknak), amelyek mentén egy alternatíva kiválasztására, vagy a fennálló rendszer megreformálására sor kerülhet. Empirikus kutatások és elméleti írások alátámasztják, hogy a kiválasztás során az inherens és kontingens előzmények mellett a motivációs tényezők két nagy csoportja kerül többnyire a középpontba a reformok kapcsán: érdekek és értékek.¹

Harmadrészt, ha bármely választási rendszer megőrzésében vagy megreformálásában az érdekek kulcsszerephez jutnak, akkor a választási reform folyamatában a szereplők kiléte is központi tényezővé válik. Nem mindegy ugyanis, hogy a hatalmat birtokló domináns párt, vagy a politika irányát kevésbé meghatározó kispártok számára adódik reformon keresztüli érdekérvényesítési lehetőség, de az sem mindegy, hogy a társadalom polgárai számára van-e alkotmányos garancia (népszavazás) a választási reformba való érdemi beleszólásra. Ez azért is kulcsfontosságú kérdés, mivel a szereplők kiléte közvetlen módon szabhatja meg egy reform kezdeményezésének, a kiválasztás mikéntjének, illetve a kivitelezés sikerének (vagy épp kudarcának) lehetőségét.

David Farrell például elismeri a szakemberek azon törekvését, hogy befolyásolják és rávegyék a „választásmérnököket” értékalapú tanácsaik megfogadására és azok beemelésére az új választási rendszerbe (Farrell, 2011: 172–173.), amit több, más szerző is kihangsúlyoz (Taagepera–Shugart, 1989; Lijphart, 1994; Sartori, 1997), igyekezetük ellenére azonban aligha lehet figyelmen kívül hagyni Pippa Norris véleményét, amelynek értelmében a „választási rendszereket ritkán tervezik, ugyanis azok inkább politikai párbajozás, hosszantartó huza-vona, alkuk és kompromisszumok eredménye olyan versengő felek között, akiket a hatalomért folytatott küzdelem hajt a túlélésért, a fennmaradásért” (Norris, 1995: 4.).

Alan Renwick két, egymással összefüggő, de egymástól megkülönböztetett kérdéscsoportja sokat elárul a szereplők jelentőségéről, illetve az érdekek és értékek reformkezdeményező és formáló szerepéről, olyannyira, hogy kiváló munkájának bevezetőjét és elméleti részét a szerző tulajdonképpen e kérdések megválaszolásának szenteli (Renwick, 2010: 1–85.). A demokratikus választások előre rögzített játékszabályok mentén zajlanak, kérdés azonban, hangsúlyozza Renwick, honnan jönnek ezek a szabályok. Ebből kiindulva szedi két csoportba a választási reformra vonatkozó kérdéseit.

Egyfelől: Kinek áll hatalmában kiválasztani a választási rendszert? Milyen mértékben tartják a politikusok kézben a reform döntési folyamatát? Milyen mértékben szólhatnak bele a polgárok, illetve a bíróságok vagy más (külső) szereplők a reformtörténetekbe?

Másfelől: Milyen érdekeket és értékeket szolgálnak ezek a kiválasztások? Vajon, a beavatott politikusok szűk önértékektől, vagy tágabb értelemben vett értékektől vezérelve cselekednek? Vajon, a társadalom tagjai – feltéve, hogy van beleszólásuk a történetekbe – szűk önértékek, vagy a tágabb értelemben vett közjó mentén hozzák meg a rájuk háruló döntéseket? Ha központi szerepük van az értékeknek, milyen szempontok alapján történik a kiválasztás, és mely értékek kerüljenek a középpontba? (Renwick, 2010: 1.).

Ami a szereplők kilétét illeti, nem véletlen, hogy Dennis Pilon például a választási rendszerek inherens elemeinek, illetve e rendszerek érdekek és értékek mentén történő teljesítményeinek (kihatásainak) alapos vizsgálata mellett (Pilon, 2007: 119–157.) kiemelt hangsúlyt fektet a „Ki döntsön?” kérdés megválaszolására. A szerző szerint általában nincs összhang a reformhoz szükséges hatalommal rendelkezők és a reformot akarók tábora között, ami értelemszerűen heves vitákhoz vezet(het). Függetlenül attól, hogy a központi kérdés zömmel a választási eredmények arányosságára vonatkozik (amiben szintén nehéz konszenzusra jutni), a vitának nyílnak kell lennie abban a tekintetben is, hogy a politikai elit, a nép, illetve a bíróságok miként és milyen mértékben szólhatnak bele a változtatási folyamatába (Pilon, 2007: 94–118.). Ez azért is fontos, mert a változtatás híveinek és a reformellenzők véleményének szabályos keretek közötti nyílt ütköztetése alapvető elvárás egy demokráciában.

Michael Dummett szerint az alapkérdés: Mit akarunk, és miként érhetjük el célunkat? (Dummett, 1997: 6–9.). Átfogó, de két részre tagolt kérdésről van itt szó, amelyben egyfelől tisztázni kell, hogy mit is akarunk egy választási rendszertől, másfelől, választ kell adnunk arra, hogy milyen választási rendszer bevezetésével valósulhatnak meg leginkább a kitűzött célok. A második részkérdés az előzőre adott válasz függvénye, és a kettő viszonya kevésbé kölcsönös, inkább egyirányú: nem a választási rendszer maga szabja meg, hogy mi legyen az elvárás, hanem fordítva, az alapvető célkitűzés és az elvárások szabják meg, milyen választási rendszer tűnik a legalkalmasabbnak a feladatra. A két részből álló alapkérdésre adott válasznak bizonyára világosnak és határozottnak kell lennie, mert csak így lehet kellő módon megvizsgálni a választási rendszereket (Farrell, 2011: 176–179.). A megfelelő rendszer céltudatos kiválasztására ugyanis akkor kerülhet sor, ha világosak a célok, ha pontos és átfogó ismeretekkel rendelkezünk az egyes választási rendszer inherens vonásairól és kihatásairól általánosságban és az adott helyzetre specifikusan (előnyök-hátrányok), illetve ha van konkrét forgatókönyv a rendszer megváltoztatásának kivitelezéséről. A „mit akarunk?”-ra adott válasz explicite azt a legitimáló jellegű magyarázatot is magában foglalhatja, hogy miért is van szükség reformra.

E kérdés kapcsán szemmel kell tartanunk, hogy értékcentrikus szándékok és érdekorientált tényezők egyaránt közrejátszhatnak a reformokban. Ne feledjük azonban, az önérdelalapú igazolás kettős problémát takar. Egyfelől, igen nehéz lenne önérdékekre hivatkozva elfogadható magyarázatot adni a reform szükségességére, másfelől, az értékcentrikus magyarázat népszerűségvesztő lépést jelentene bármely párt számára. Ez természetesen nem jelenti, hogy a meghatározó szereplők nem önös érdekeik mentén tűzik ki céljaikat. Ennek fényében már itt célszerűnek tűnik egy, a reformhoz köthető tézisértékű megállapítás, amelynek értelmében a választási reformok összetett folyamatában az értékcentrikus és érdekorientált tényezők eltérő arányú ötvözetével állunk szembe, amely annak tudható be, hogy a legtöbb esetben politikai érdekeik érvényre juttatásáért a politikai szereplők normatív értékekre hivatkozva kísérlik meg a társadalom szemében legitimálni a reformot (Nagy, 2021: 5–52.). Ez azt is jelenti, hogy a reformkezdeményező csakis akkor teheti meg az első, ez irányú lépését, ha konkrétan „kezében tart” egy elfogadható érték-alapú érvelést, másként kockáztat(hat)ja népszerűségének csökkenését, mivel a nyíltan érdekalapú kezdeményezést a társadalom illegitimnek ítéli meg (Renwick, 2010: 21–22.). Ezzel viszont elindulhat a társadalom manipulálására irányuló hatalmi tevékenység.

Végül, még említésre érdemes, hogy a választási rendszerek megreformálásában, pontosabban a reform „irányának” meghatározásában a pártrendszeren belüli erőviszonyokon, a meghatározó szereplők kilétén, illetve az adott politikai körülményeken túl elsődleges jelentőségű, hogy milyen típusú a fennálló választási rendszer, hiszen az közvetlenül befolyásol(hat)ja a szereplők motivációit, kinyilvánított vagy palástolt szándékait. Ebben a megvilágításban nem mindegy ugyanis, hogy a választási rendszerek széles spektrumából melyik verzióval szembesülünk a reformelemzés során: relatív vagy kétfordulós abszolút többségi (Farrell, 2011: 13–63.; Gallagher–Mitchell, 2008: 79–205.), az Ausztráliában is honos alternatív választási (Nagy 2018: 170–282.; Farrell, 2011), vegyes (Farrell, 2011; Gallagher–Mitchell, 2008: 209–332.), végül pedig „kvóta” vagy „osztó” listás (Nagy, 2015: 45–73.; Farrell, 2011: 64–92., 119–152.; Gallagher–Mitchell, 2008: 333–534.) rendszerrel. Ez viszont a választási reform empirikus kutatásának is egy igen lényeges szempontja, annál is inkább, mert az „irány” maga is sokat elárul arról, hogy milyen problémák merülhetnek fel a fennálló rendszer körül, és milyen irányba célszerű érdekalapú és/vagy értékorientált megoldásokat keresni és alkalmazni a fennálló problémákra.

E törekvések ellenére, tökéletlenségéből adódóan egyetlen rendszer sem tud maradéktalanul eleget tenni az elvárásoknak, a fennálló rendszerek „jobbitó” szándékkal történő változtatása ezért logikusnak és természetesnek tűnik. A változtatás, értelemszerűen a meghatározó szereplők feladata, alapkérdés azonban a szereplők kiléte, hiszen jelentős mértékben tőlük függ a változtatás szándéka, iránya és mértéke. A külső körülményeken túl a szereplőket első-

sorban érdekek és/vagy értékek motiválják, kérdés persze, hogy konkrét helyzetben milyen megfontolások mentén fogalmazódnak meg ezek az érdekek és értékek. E többszörös „játszma” képezi a választási reformelmélet lényegét.

A VÁLASZTÁSI REFORM

Elemi megközelítésben a reform valamilyen (rendszerint széles néprétegeket érintő) változást, adott helyzetből való kimozdulást jelent, azt, hogy valamely paraméterei mentén egy rendszer jellemzői mást mutatnak, mint korábban. A reform révén a rendszer egy korábbi állapotból egy új állapotba kerül, vagyis egy olyan folyamatról van szó, „amelynek eredményeként új, vagy újszerű alternatívák kerülnek a szervezet [rendszer] struktúrájába, magatartásába” (Gál, 2020: 259).

Hill Taylor úgy ítéli meg, hogy a reform mindenképp kötődik a haladáshoz, a fejlődéshez, de ezek definíciója vita tárgyát képezi, annál is inkább, mert a hangsúly a célkitűzéseken, a kihatáson van. A felmerülő ellenállások és ambivalenciák ellenére a vitát tetteknek kell követniük, és ilyen megközelítésben a reform a célkitűzések megvalósításhoz szükséges cselekedetek összessége.

A szerző az Oxford English Dictionary értelmezésére alapozza reformdefinícióját, amely szerint a reform „Az előnytelen helyzetek módosítással, változtatással történő jobbítása, mint például egy korrump vagy elnyomó politikai intézmény vagy gyakorlat, netán visszaélések és hibás dolgok elmozdítása.” (Taylor, 2003). Mind a brit értelmező szótár, mind Taylor a reformot a jobbá tétel irányába történő elmozdulásként értelmezi, már-már a fejlődés szinonimájaként jelenítve meg azt. Reformnak számít ezek szerint a jobbítás szándékával történő változtatás, amely a megvalósítandó – érték-, és/vagy érdekalapú – célok elérését szolgálja. Ne feledjük azonban, hogy a célokat többnyire a döntéshozók körvonalazzák, arra viszont nincs garancia, hogy e célok összhangban állnak a társadalom egészének érdekeivel, még akkor sem, ha a hatalmon lévők szemmel tartják társadalmi támogatottságukat. Ezért is válik elsődleges fontosságúvá a szereplők kiléte. Ennek tudatában, Taylor reformdefinícióját hiányosnak tartom, ugyanis a szerző nem fejt ki konkrétan, kik is a „jobbítás” haszonélvezői.

A magam részéről, úgy vélem, a választási reform egy sajátos reflexió a külső körülményekre, a kontextusra, különös tekintettel a politikai rendszerre és a fennálló választási rendszerre. A reformszándék azt sugallja, hogy valamilyen változás történt a politikai rendszer és a választási rendszer felfogásában, a kettő közötti viszonyban, amely a maga során az igények kielégítésének megítélésében hoz változást, vagy teremt új érdekérvényesítési lehetőségeket. A változás így szükségszerűvé és/vagy célszerűvé válhat. A reform tehát cselekvésen alapuló sajátos folyamat, olyan racionális törekvés, amelyben a sze-

replők a két rendszer közötti feszültség minimalizálását (értékcentrikusság), és/vagy a kezdeményezők hatalmi előnyszerzését (érdekcentrikusság) tűzik zászlajukra.

Jelen tanulmány szempontjából (is) fontos kiemelni, hogy a fentebb oly gyakran említett változás lehet spontán, illetve tervezett jellegű. A spontán változás akár evolucionista, akár funkcionalista, netán az egészen belüli részek közötti konfliktusok következménye, többnyire spontán folyamat eredménye, amelyben egy adott „A” helyzetből „B” helyzetbe való átváltás hosszabb időt igényel. A változás így a szereplők részéről kevésbé irányítható módon következik be, a hangsúly ezért inkább a változásra adott válasza (a körülményekre adott reflexióra) helyeződik.

Ezzel szemben, a tervezett jellegű változás, a változtatás, tudatosan irányított tevékenység, hiszen a változtatás lépéseit a szereplők maguk irányítják, akik tudatában vannak, hogy milyen célok érdekében, és mit tesznek. Szándékos változtatással „A” helyzet „B” helyzeté alakul, de nem hosszantartó folyamat révén, ugyanis egy viszonylag rövid előkészületi időtartamot követően a változtatás maga egy pillanat műve, a beavatott szereplők aktív részvétele és tudatos döntése eredményeként. A változtatás tehát nem más, mint egy korábbi állapotából egy új állapotba történő tudatos átvezetés, amely történhet egy rendszer inherens problémáinak „jobbításáért”, ez egyben a külső körülményekhez való (kényszer)alkalmazkodás is lehet.

Külső kontextusba ágyazottan a reform tehát alkalmazkodások és fejlemények sorozatát magába foglaló folyamat, amelyben a változtatást előidéző döntés a folyamat központi eleme. Folytonossága ellenére fontos azonban e folyamat egymásra épülő szakaszainak megkülönböztetése: előzmények (okok); kezdeményezés (illetve kezdeményezők kiléte); előkészületi folyamatok; javaslatétel; döntés; gyakorlatba ültetés. A tagolás kiemelését két okból is fontosnak tartom. Egyfelől, az elemzés során így minden szakasz kellő figyelemben részesülhet, ami a fogalom behatóbb elemzését teszi lehetővé, illetve a választási reform irodalmának fejlődési ívét domborítja ki jobban. Másfelől, e szakaszosítással világosabbá tehető, hogy a reform nem statikus, inkább dinamikus fogalom, amelynek értelmezési tartománya állandóan bővül, beleértve a szereplők körének bővítését is.

A változás és változtatás közötti megkülönböztetési szempontok lehetnek: spontaneitás – tervszerű beavatkozás (Berde, 2015); irányíthatóság (Molnár, 2015: 9.); a következmények kiszámíthatósága. Ez utóbbi lényege, hogy a spontán változások esetében a kimenet kevésbé jósolható meg, míg a tudatosan megtervezett változtatás esetében a következmény, noha nem teljesen, de nagyobb mértékben kiszámítható. A változtatni szándékozók egyik alapvető törekvése a következmények maximális kiszámíthatósága, mégis, olyan esetleges tényezők, előre nem látható erővektorok léphetnek be a folyamatba, amelyek eltorzíthatják az előre betervezett kimenetet. Bármennyire is „szándékos átve-

zetésként” (Gulyás–Keczer, 2008: 107.) értelmezzük a változtatást, nem felelhetjük Michael Oakeshott idevágó üzenetét, amelyet klasszikus tanulmányában (*Konzervatívnak lenni*) fogalmazott meg a szerző, aki szerint nincs teljes ellenőrzésünk a változtatások kimenete fölött, annál is inkább, mivel „a teljes változás mindig nagyobb, mint a tervezett változás; és nem lehet sem előre látni, sem körülhatárolni a következmények teljes körét” (Oakeshott, 2001: 434.).

A változás és változtatás ok-okozati összefüggései kapcsán említésre méltó Leyenaar és Hazan frappáns gondolata, hiszen nem kevesebbre, mint Newton inerciatörvényére hivatkozva érzékeltetik e bonyolult összefüggést: „Inerciarendszerben minden test megtartja nyugalmi állapotát vagy egyenes vonalú egyenletes mozgását mindaddig, míg egy kölcsönhatás a mozgásállapotának megváltoztatására nem kényszeríti.” (Leyenaar–Hazan, 2011: 450.). A newtoni „test” esetünkben a választási rendszer, mint politikai intézmény, ez alapján pedig e rendszerre a status quo érvényes, vagyis nyugalomban van mindaddig, amíg külső erő nem hat rá. Ez a külső erő szükséges, mert úgy tűnik, a fennálló választási rendszer kellő megértéséből egyáltalán nem következik a változást jelentő reform ok-okozati összefüggéseinek automatikus megértése.

A két fogalom megkülönböztetésének bővebb kifejtésére talán Kurt Lewin változáselméleti modelljét használhatjuk (Lewin, 1947: 4–51.). Lewin erőtérelmélete szerint „egyetlen entitás (egyén, csoport, szervezet, társadalom) sincs légüres térben: egy ráható mező veszi körül, amelynek sajátos jellemzői vannak” (Gál, 2020: 257–267.). Ez a megállapítás azért fontos, mert a Lewin-féle „entitás” esetünkben a választási rendszer, a „mezőtér” pedig a kontextus, amelybe a választási rendszer beágyazódik. Amilyen kapcsolat áll fenn a kontextus, a választási rendszer és a szereplők között, feltételezhetően oly módon körvonalazódik a változás és változtatás közötti viszony is. Kissé leegyszerűsítve, a változtatás tulajdonképpen a változásokra adott tudatos reflexió. Ez a reflexió természetesen nem jelenti, hogy a társadalom egésze tökéletes harmóniában reflektál a külső változásokra. Gyakori, hogy a külső körülményekhez való igazodás jellege és mértéke eltérő, elsősorban a meghatározó szereplők kiléte, politikai helyzete és a hatalomból való részesedésarányok alapján. E szereplők saját érdekeik mentén és az általuk felállított értékrend alapján ítélik meg, hogy szükséges-e vagy nem, kívánatos-e vagy nem számukra a változtatás.

Lewin modelljére emlékeztető gondolatot fogalmaz meg Taagepera és Shugart, akik szerint a demokráciákban „A választási rendszerek nem a semmiből keletkeznek, hanem politikai viták és küzdelmek eredményeként jönnek létre. Az általuk létrehozott politikát tükrözik, de változtatásukra van szükségük, ha a politika világa olyan mértékű változásokon megy keresztül, hogy egy adott ponton túl, a fennálló választási rendszer akadályozó tényezővé válik.” (Taagepera–Shugart, 1989: 234.).

Világunk folyamatos változásában a társadalom, a politika, a gazdaság, stb. dinamikus jelleget öltenek. Ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni, amint Norbert Elias is figyelmeztet, mondván, hogy aki a társadalomban végbemenő változást „fogalmilag valamilyen nyugalmi állapot tulajdonságaként” tárgyalja, aki a társadalmi változások problémáit „befagyasztja” (Elias, 2004: 21.) és egyfajta statikus, „állapotmagyarázó” megközelítéssel vizsgálja azokat, nem lehet képes kellő magyarázatot adni a társadalomban (vagy a politika világában) végbemenő változások folyamatára (Csizmadia, 2007: 10.). A Csizmadia Ervin által is megerősített Eliasi gondolat nyomán meggyőződésem, hogy a választási reformot sem lehet „befagyasztott” problémaként kezelni, inkább dinamikus fogalomként kell megközelíteni, amely bonyolult kölcsönhatásban van más tényezők mellett a pártrendszerrel. Ezek alapján, megalapozott lehet az a feltételezés, hogy a pártok közötti erőmegoszlások állandó változását magában hordozó pártrendszer a választási reform számára az egyik legfontosabb külső feltétel, módosulási tényező. Ezért sem véletlen Josep Colomer megállapítása, amelynek értelmében a választási rendszer kiválasztását többnyire az adott ország pártrendszere, elsősorban a pártok száma, illetve a pártok közötti erőviszonyok határozzák meg (Colomer, 2004: 62–66.).

A pártrendszer dinamikus jellege a pártok érdekérvényesítési lehetőségeinek állandó változását is jelenti, ami egyben a meghatározó szereplők (pártok) szándékainak változásával jár(hat) együtt. Ebből nemcsak az vonható le, hogy a választási rendszer inherens tényezőire irányuló, értékalapú változtatásokon túl a hatalmi elit érdekérvényesítési lehetőségének változása is reformgeneráló tényezővé válhat,² hanem arra is következtethetünk, hogy a választási rendszert és a reformot, mint eseményt nem önmagában, hanem – egyebek mellett – a pártrendszerrel kölcsönhatásban kell tanulmányozni. A reform elemzése során szemmel kell tartani tehát a változások fő determinánsainak számító politikai kölcsönhatásokat, miközben a szereplőket sem szabad „statikus cselekvőkként” kezelni. Ebben a megvilágításban, a választási reform nem független, inkább függő változóként jelenik meg.

A VÁLASZTÁSI REFORM, MINT FÜGGŐ VÁLTOZÓ

Alapvető kérdésként tevődik fel tehát, hogy vajon egy adott választási rendszert változatlan, magyarázó tényezőként, „fix” kiinduló helyzetként mint független változót, vagy a politikai kontextusba ágyazott fogalomként mint függő változót célszerű inkább kezelni. E bonyolult kérdés megválaszolásához a választási reformról szóló szakirodalom fejlődéstörténetét érdemes röviden áttekinteni.

Sartori (1997) szerint a választási rendszerek nemcsak a politika legmanipulálhatóbb eszközei, hanem a pártrendszert is alakítják. Köztudott, hogy egy

választási rendszer hatékonyságán vagy méltányosságán túl, a szereplők számára a fő szempont, hogy e redistribúciós rendszer zéró összegű játszámájában miként oszlanak meg a mandátumok a győztesek és a vesztesek között. Az egyes táborok mandátummaximalizálási motivációja és egyben más táborok mandátumminimalizálására irányuló törekvése magyarázatul szolgál arra, hogy a pártokat (szereplőket) miért foglalkoztatja a választási játékszabályok megváltoztatása, kit-kit a maga szemszögéből, a maga érdekei mentén.

A játékszabályok megváltoztatásának (a reformnak) tehát oka van, erre irányul többek között Richard Katz kérdése is: „Miért van oly sok (vagy oly kevés) választási reform?” (Katz, 2005: 57.). Noha, egy jóval korábbi munkájában a szerző a választási rendszer pártrendszert formáló szerepét, illetve a jelöltek szavazókra gyakorolt hatását emeli ki mindenekelőtt (miközben a pártrendszer választási rendszerre gyakorolt hatásáról aligha beszél) (Katz, 1980: 17–34.), a későbbi munkájában szereplő kérdésfelvetése a választási reformmal kapcsolatos paradoxon, a folytonosságváltozás problémájára irányítja a figyelmet. E fogalompár előtérbe helyezése fontos, mert egyfelől azt sejteti, hogy a választási rendszer a politikai rendszer stabilitásához járul hozzá, ezért nem annyira könnyű a változtatás, másfelől, ha reális esély mutatkozik a változtatásra, akkor a Katz által megfogalmazott kérdés, implicite azt is tartalmazza, hogy választási reformra mégis kerül sor, és annak előzményei (okai) vannak.

Leyenaar és Hazan nemcsak megerősíti Katz álláspontját, hanem továbblépve azt is hangsúlyozzák, hogy a választási rendszer változásának következményeire való odafigyelés mellett legalább annyira fontos a reform meghatározó tényezőire, a változás bekövetkeztének okaira, illetve a reformkezdeményezők kilétére is fókuszálni (Leyenaar–Hazan, 2011: 437.).

Hasonlóan fogalmaz Christopher Miller, aki tanulmányának címében jelzi, hogy nem kevesebbre vállalkozik, mint a választási rendszer megreformálásának elméleti magyarázatára Kanada, az Egyesült Királyság és Új-Zéland vonatkozásában (Miller, 2015). Ez már egy érdemi előrelépésnek számít a korábbi évtizedek reform-értelmezéseihez képest, de mit is jelent a reform „korábbi értelmezése”? Úgy tűnik, a szakirodalom (Leyenaar–Hazan, 2011; Miller, 2015; Fábíán, 2016, és mások) három alapvető szakaszt különböztet meg a választási reform fejlődéstörténetében.

Első szakasz

Ez a szakasz az 1980-as évek végéig tartott, amelynek kiemelkedő képviselői elsősorban Maurice Duverger (1954), illetve Douglas Rae (1967). Duverger a különböző választási rendszerek pártrendszerre gyakorolt hatásait foglalta „törvényekbe”, míg Rae a „választási törvények politikai következményeit” helyezte a vizsgálat középpontjába.

Ezzel összhangban közelítette meg a kérdést Arendt Lijphart (1994) is, aki az 1945 és 1990 közötti időszak 27 demokráciájának választási rendszereit vette számba, világosan megfogalmazva az alapvető célkitűzést: górcső alá venni a választási rendszerek politikai következményeit a képviselőtestület létszáma, a választási formula, a kerületi magnitúdó, illetve a bejutási küszöb szemmel tartásával (Lijphart, 1994: 1–9.). E munkája mintha egyirányú ok-okozati viszony taglalására emlékeztetne, amelyben a választási rendszerből indul ki a szerző, és ennek kihatásait vizsgálja. Kihangsúlyozandó azonban, hogy már egy korábbi írásában más oldalról közelíti meg a kérdést Lijphart. A választási rendszer okainak vizsgálata, a rendszeren belüli független és függő változók megkülönböztetése (Lijphart, 1985: 5–6.), és ez utóbbi kiemelése mindenképp a választási reformirodalom második fejlődési szakaszának irányába mutat.

Munkáikban (elsősorban Duverger és Rae) a választási rendszert mint változatlan magyarázó tényezőt (explanans) kezelik (Katz, 2005: 57.), és ennek mentén a választási rendszer következményeit, mindenekelőtt a pártok arányos vagy aránytalan mandátumrészesedését, a választások pártokra és a pártrendszerre (elsősorban a pártok számára) gyakorolt hatásait vizsgálják a szerzők. Ez nemcsak azt jelenti, hogy a választási rendszert ők többnyire statikusnak vélik, és mint független változót kezelik, hanem azt is, hogy ezzel háttérbe szorultak olyan alapvető kérdések, mint: „Mit jelent a választási reform?“, „Miért következik be, azaz, milyen okai vannak a változásnak?“, „Reformnak tekinthető-e minden változás-változtatás?“, „Kik és milyen motivációk mentén kezdeményezik a reformot?“, „Kik és milyen alapon közelítik meg és értelmezik azt?“ (Fábián, 2016: 2; Leyenaar–Hazan, 2011: 438.).

Ha a változás-változtatás okának kérdése peremre szorul, kevésbé várható megfelelő magyarázat a változtatás okaira, annak mikéntjére, tartalmi aspektusaira, a reform tágabb keretek közötti értelmezésére. Nem véletlen, hogy a változtatást követő új rendszert, az említett szerzők inkább „fix” helyzetként, rögzített kiindulópontként kezelték, amely nem igényel különösebb magyarázatot (Katz, 2005: 57.). Nem véletlenül fogalmaz Miller is úgy, hogy a „választási reform hagyományos elméletei a reform kimenetére fókuszáltak, amellyel magyarázni lehetett a politikai elit racionális-stratégiai cselekedeteit” (Miller, 2015: IV.).

Az eddigiekből az következhet, hogy a reform fogalmának tanulmányozása tulajdonképpen mellőzve volt ebben a kezdeti szakaszban. Mivel a választási rendszert változatlanul „adottnak” vélték, nem a rendszer létrejöttének, a változtatás előzményeinek és körülményeinek okai, hanem az adott választási rendszer inherens elemei, hangsúlyosabban a rendszer kihatásai foglalkoztatták e korszak elemzőinek zömét.

E téren kivételnek minősülnek John Grumm és William H. Riker gondolatai. Tanulmányában Grumm (1958) kihangsúlyozza, hogy Duverger hatására a legtöbb szerző egyértelműnek veszi a választási rendszer és pártrendszer közötti egyirányú hatást, hiszen Duverger szerint az arányos (és az abszolút

többségi) rendszerek többpártrendszer, a relatív többségi rendszerek pedig kétpártrendszer eredményeznek. Ennek ellenére – hívja fel a figyelmet Grumm – az arányos rendszerek bevezetésével³ a bevett szabálytól számos eltérésnek lehetünk szemtanúi, ami arra sarkall, hogy újra kell értelmezni a Duverger által meghirdetett egyirányú összefüggést a választási rendszerek és a pártrendszerek között. Ebben a megvilágításban, állapítja meg a szerző, közelebb áll a valósághoz az a következtetés, hogy „az arányos rendszer inkább okozta, mintsem oka a pártrendszernek” (Grumm, 1958: 357–375.).

A választási rendszer és a pártrendszer egyirányú hatását Riker is megkérdőjelezi, noha nem ért teljes mértékben egyet Grumm következtetésével sem, mondván, hogy a példáiból két ország (Norvégia és Svájc) nem relatív, hanem abszolút többségi rendszert használt korábban, így azok nem lehetnek alkalmasak Duverger tételének megcáfolására (Riker, 1982: 758.).

Szándékaikon kívül Grumm és Riker „előhírnökei” a második szakasznak, hiszen a két rendszer között nem egyirányú viszonyt, inkább kölcsönös „természetes megfelelést”, és ennek révén egyfajta egyensúlyi állapotot véltek felfedezni a választási rendszer és a pártrendszer között (Katz, 2005: 57.).

Második szakasz

A „természetes megfelelésből” adódó egyensúlyi állapot a választási rendszer és a pártrendszer között egyfajta stabilitást, a status quo megőrzését sugallja, ami még elfogadhatónak is tűnhet, ha azt vesszük figyelembe, hogy a XX. század folyamán, az 1990-es évekig viszonylag nem sok esetben került sor nagyobb ívű reformra (Nohlen, 1984: 219–221.). Ezek közül azonban több eset is a történelmi és politikai fejlődés mélyreható törését okozó szélsőséges erők (például fasizmus) hatásának tudható be (Nohlen, 1984: 217.).

Hasonló véleményen van Taagepera és Shugart is, akik szerint a nagy ívű reformok valóban nem gyakoriak, amiből vagy arra lehet következtetni, hogy a demokráciákban nincsenek vagy ritkák a mélyreható törések, netán arra, hogy e rendszerek ragaszkodnak a stabilitáshoz, illetve, hogy nem is annyira könnyű egy reform intézményes kezdeményezése. Igaz, elsősorban a relatív többségi rendszereket alkalmazó demokráciákat tanulmányozták, de a szerzőpáros arra a (korszak első felére bizonyára jellemző) következtetésre jutott, hogy „nincs meggyőző morális vagy gyakorlati indok a relatív többségi rendszer megváltoztatására a nagy és homogén társadalmakban, amelyekben már régóta alkalmazzák ezt a rendszert” (Taagepera–Shugart, 1989: 225.).

A választási rendszerek „önmegőrző”, illetve folytonosságot és stabilitást eredményező hajlamuk kapcsán a gyakorlat teljesen mást mutatott a 90-es évek közepétől, hiszen e rendszerek, korábbi évtizedekre jellemző változatlansága egyszerre csak felborult. A négy stabil demokráciában sorra kerülő,

nagy ívű reformok egyrészt jól jelezték, hogy nincs feltétlenül szükség a társadalmi és politikai fejlődés mélyreható törésére egy reform kezdeményezéséhez, hiszen ezen országok egyikében sem volt tapasztalható társadalmi vagy politikai „földcsuszamlás”.

A négy esemény, másrészt arra is rávilágított, hogy a választási rendszer és pártrendszer közötti „egyensúly” törékeny, nem annyira „természetes”, mint gondolnánk, illetve, hogy egy reform kapcsán többről van szó e két rendszer közötti egyensúly megtartásánál.

Harmadrészt, az előbbihez köthetően, e reformok felhívták a figyelmet arra is, hogy a választási rendszer egyfajta reflexió a korra jellemző politikai berendezkedésre, a politikai élet sajátosságaira, annak fejleményeire és nem utolsósorban a nemzeti karakter sajátos jegyeire is (Dunleavy–Margetts, 1995: 10.). Ha, tehát a választási rendszer egyfajta reflexió, akkor e rendszert igazítani kell a politikai berendezkedésben történt változásokhoz (Farrell, 2011: 172.; Lijphart, 1985: 5–6.; Leyenaar–Hazan, 2011: 437).⁴

E megállapítás a reform értelmezési tartományának egyfajta kibővítésére késztet, abban az értelemben, hogy a pártrendszeren túl olyan tényezőket is célszerű reflektorfénybe helyezni és kapcsolatba hozni a választási rendszerekkel, mint: kormányozhatóság; elszámoltathatóság; képviselő, részvételi lehetőség (Norris, 2004; Shugart, 2005; Gallagher–Mitchell, 2008); a politikai elit és a társadalom politikai kultúrája, illetve egyéb, a demokráciát erősítő elemek (Leyenaar–Hazan, 2011: 439.). A sorba vett tényezők a második szakasz lényegi vonásaira irányítják a figyelmet, egyfelől arra, hogy a felsoroltaknak legalább akkora jelentőségük van a reform tekintetében, mint a választási rendszer pártrendszerre (elsősorban a pártok mandátumrészesedésére) gyakorolt hatásának, másfelől, pedig arra, hogy a választási rendszert és a reformot nem lehet statikus helyzetként kezelni és pusztán a pártrendszerre gyakorolt hatása alapján vizsgálni (Leyenaar–Hazan, 2011: 339.).

Azon túl, hogy az 1990-es évek közepétől a reform kérdése egyre szélesebb körben kezdte foglalkoztatni a szakembereket, nem a véletlen eredménye tehát, hogy a négy reformesemény megkövetelte az elemzőktől a reformról vallott korábbi álláspontok felülvizsgálatát (Dunleavy–Margetts, 1995: 9–11.), a választási reform elméletének új alapokra helyezését, abban az értelemben, hogy mivel a választási rendszer és a reform egy adott politikai kontextusba ágyazottan él és működik, ezért annak dinamikus voltát előtérbe kell helyezni. Ezt a váltást valahol az is jelzi, hogy a reform kérdése iránt egyre növekvő érdeklődés volt tapasztalható, és a választási rendszerek is állandó szakmai vitáknak voltak kitéve.⁵ Egy kis leegyszerűsítéssel állíthatjuk, hogy a négy reform „csodaéve” (1993–1994) főszerepet játszott az érdemi váltásban, és hidat képezett a választási reformirodalom első és második szakasza között. A fokozottabb érdeklődés, illetve a reformmal kapcsolatos új kérdések felvetése mindenek-

előtt az *International Political Science Review* 1995-ös, a választási reformmal foglalkozó különszámában jutott leginkább kifejezésre.⁶

Mivel egyre nagyobb teret hódított a választási rendszer függő tényezőként való értelmezése, központi kérdésként tételeződött, hogy az egyre terjedő arányos rendszer tulajdonképpen oka vagy okozata a többpártrendszernek (Colomer, 2005: 1–21.), illetve az, hogy vajon az arányos rendszer beavató jellegű és a konszenzus irányába mutat, vagy inkább etnikai, nyelvi, illetve regionális törésvonalak mentén kirajzolódó konfliktusok következménye (Lijphart, 1999).

A kormányozhatóság, de kiváltképp a számonkérhetőség kapcsán merült fel a kérdés, hogy vajon az egymandátumos többségi rendszer biztosíthatja a kellő felelősségre vonás lehetőségét, vagy elegendő, ha a viszonylag kisméretű, kevés mandátummal rendelkező kerületekben arányos vagy vegyes rendszer alkalmaznak, megszabva ezzel egy elfogadható viszonyt képviselő és képviselt között (Taagepera–Shugart, 1989; Shugart–Wattenberg, 2003; Leyenaar–Hazan, 2011).

Záró akkordként, a reform kérdésköre bővült e második szakaszban, vizsgálódási területe szélesedett, de egy adott ponton megrekedt, ugyanis a tanulmányok zöme nem átfogó elméleti munkák voltak, hanem inkább pragmatikus esettanulmányok, amelyek az adott társadalmakban a politikai elit attitűdjét, a reformhoz, illetve a reform következményeihez való viszonyának ok-okozati összefüggéseit, valamint a reformpolitika feltételeit vizsgálták elsősorban. Ebben a szakaszban került sor a választási rendszer és választási reform szélesebb spektrumú következményeinek taglalására is, ami már túlmutat a pártrendszerre szorítókozó következményeken (Miller, 2015: 3.). Ezek érdemi előrelépések, de még nem jelentettek igazi áttörést a fogalom koncepcióváltásában, noha előkészítették a talajt a harmadik szakaszra (Fábián, 2016: 2–3.).

Harmadik szakasz

A 2000-es évek közepétől a reform fogalmának általános és átfogó tanulmányozása, értelmezési tartományának fokozatos bővítése került előtérbe. A reform determinánsainak, a motivációk és célok feltárásában, de mindenekelőtt a beavatott szereplők körének kiszélesítésében és ezzel az aktorok szerepének újragondolásában történtek komolyabb előrelépések. A korábbi, uralkodó koncepció szerint a reformot csak a politikai elit álláspontja és attitűdje mentén volt érdemes vizsgálni, de kiderült, hogy e szűk magyarázat bővítésre szorul, olyan értelemben, hogy a hatalmi elit reformra irányuló dominanciája jelentős, de nem kizárólagos. A bíróságokra (Cain, 2007; Bowler–Donovan, 2008; Katz, 2011), a választáselméletbe beavatott szakemberekre (Farrell–McAllister, 2006; Farrell, 2011), a tömeg szerepére (Lutz, 2004; Renwick, 2010; Le Duc, 2011), a

közvéleményre (Norris, 2010) fokozottabb figyelmet kell fordítani. A szereplői kör bővítése és differenciált megközelítése közvetlen hatással van a reform okainak, céljainak, determinánsainak spektrumára is. Találón jegyzi meg Gideon Rahat, hogy „a választási reform nem szűkíthető le olyan egyszerű modellre, amely szerint néhány kulcsszereplő előre jól meghatározott koherens okokra alapozva, várható magatartást fog tanúsítani a reform mellett vagy ellen” (Rahat, 2004: 461.).

Mindez azzal is jár, hogy e szakaszra jellemzővé válik az érdekalapú és értékcentrikus tényezők szerepének újragondolása, hiszen a politikai elit hatalommaximalizálásra irányuló érdekorientált törekvése (Boix, 1999; Reed–Thies, 2003; Colomer, 2004; Benoit, 2004), és az értékalapú motivációk (Dunleavy–Margetts, 1995; Blais, 1999; Katz, 2005; Renwick, 2010) együttes hatása előtérbe kerül. Nem meglepő, hogy az előzmények mellett a választási rendszer inherens elemei és a szereplői magatartás összjátéka is a vizsgálatok középpontjába kerül (Shugart, 2008), a korábban majdnem kizárólagos jelleggel vizsgált következményekkel szemben.

Nem tűnik véletlennek Miller idevágó megállapítása sem: „A szakirodalom az ex postról inkább az ex ante megközelítésre tért át, a reformmal kapcsolatos összefüggésekre és folyamatokra fókuszálva, függetlenül a reform várható kimenetelétől.” (Miller, 2015: IV.). A változtatás következményeinek hagyományos vizsgálata helyett tehát a reform fogalmának tisztázására, értelmezési tartományának bővítésére helyeződik a hangsúly (Jacobs–Leyenaar, 2011). A választási rendszerek pártrendszerekre való kihatását (első hullám), majd a pártrendszereken túli kihatása mellett a reform ok-okozati összefüggéseinek vizsgálatát (második hullám) követően a harmadik hullámot Leyenaar és Hazan a „következményekről a fogalmakra való áttérés” szakaszaként értelmezi (Leyenaar–Hazan, 2011: 438–440.).

A harmadik szakaszban a fogalom empirikus megalapozottságú, átfogó elméleti újraértelmezése indult el. Kiemelt hangsúlyt kapott a különböző reformok komparatív elemzése és új elemként jelent meg a reformok felmerülésének a demokratikus kormányzati rendszerek (elnöki, vegyes, parlamentáris) szerinti megkülönböztetése is (Fábián, 2016). A kutatások során központi szerepet kaptak a reformot meghatározó determinánsok, a szereplők, illetve a reform bonyolult folyamatának kibontása, legyen szó a politikai kultúrát figyelembe vevő, négylépcsős (nyomás, felismerés, kezdeményezés és konzultáció, döntéshozatal) reformfolyamatról (Flinders, 2010: 44–46.), vagy a reformok átfogó tipizálásáról, annak alapján, hogy a politikai elit milyen mértékben képes ellenőrzése alatt tartani a reformra irányuló döntéseket (reform vagy status quo?) (Renwick, 2011). A reformmal kapcsolatos kérdések köre tehát érdemben szélesedett, a viták pedig átfogóbbakká váltak (Katz, 2005; Renwick, 2010: 10–6.).

KÖVETKEZTETÉS

Katz sokatmondó kérdése, hogy „Miért is van oly sok (vagy oly kevés) választási reform?“, egyfajta kiindulópontként is használható a reformok tanulmányozása során, a kérdés ugyanis nemcsak a reformok bekövetkeztének számszerű viszonylagosságát érzékelteti, hanem implicite arra az alapvető és kihívó kérdésre is ráirányítja a figyelmet, hogy ha a reformra nehezebben is, de mégis kerül sor.

Oakeshott (2001) konzervatív figyelmeztetése, miszerint egyetlen változtatás sem lehet kockázatmentes, mert az eredmény mindig más mutat, mint a prognosztizált kimenet; Catt (1989) álláspontja, amelynek értelmében a hosszú ideje fennálló rendszer „természetes“, mivel a rendszer eleget tesz az elvárásoknak, ezért nincs szükség változtatásra; Taagepera és Shugart (1989) szerzőpáros intelme, hogy békeidőben aligha érdemes a választási rendszer átalakításán gondolkodni, hiszen a régóta létrehozott rendszer stabil intézményi kereteket tart fenn, ezért jobban eleget tesz a feladatnak, mint az új, kevésbé ismert rendszer (ez utóbbi esetleg előnyösebb inherens vonásai ellenére is), mind-mind a reform bekövetkeztének nehézségeire utaló véleménynyilvánítások.

A konzervatív beállítódások és magyarázatok ellenére igazolódni látszik Arrow lehetetlenségi tétele, miszerint nincs tökéletes választási rendszer, ami azt eredményezi, hogy egyetlen rendszer sem tesz eleget bizonyos normatív elvárásoknak, és/vagy nem képes hatékonyan érvényre juttatni bizonyos érdekeket, a változtatásukra irányuló szándék ezért indokolt lehet. Annak ellenére, hogy voltak időszakok (a második világháború utáni évtizedek), amikor már-már normatívává erősödött a rendszer változtatásának elvetése (Dunleavy–Margetts, 1995), az 1990-es években egyre nőtt a reformok száma, ami a választási rendszerekkel és reformokkal foglalkozó kutatások előrehaladását és a szakirodalom precedens nélküli bővülését hozta magával.

Kiderült, hogy a választási rendszert a politikai folyamatokba, az adott politikai kontextusba ágyazottan kell értelmezni, ami egyben azt is jelenti, hogy egy ilyen rendszer – inherens értékei mellett – nem önmagában véve „jó“, hanem az állandó változásoknak kitett politikai berendezkedés alapértékeihez igazítva ítélni lehet meg, hogy mennyire érdemes annak megtartása. Úgy is fogalmazhatunk, hogy egy választási rendszer nem önmagában normatív jellelű, ezért a reform maga is racionális döntések, kontingens tényezők, illetve a fennálló politikai rendszer és a választási rendszer egymásra adott kölcsönös reflexióinak együttes eredményeként értelmezendő.

Ennek felismerése arra sarkalta a kutatókat, hogy a korábbi „fix“ állapotba helyezett, független változóként kezelt választási rendszer következményein túl, a kontextusba ágyazott reform előzményeit, a rendszer determinánsait, inherens elemeit, a beavatott szereplők kilétét, motivációit és céljait is tárják fel részletesen. Az így kibővített értelmezési tartománnyal rendelkező reform általánosabb és a korábbihoz képest jóval átfogóbb tanulmányozása került a

kutatások középpontjába. E bővítés, illetve a fogalom dinamikus értelmezésére történő átváltás íve nyomon követhető a választási reformirodalom (eddig) három szakaszos fejlődéstörténetéből.

A fogalom fejlődéstörténetének feltérképezése alapul szolgálhat (legalábbis hozzájárulhat) többek között olyan szempontok behatóbb elemzésére, mint: a választási reformok tipizálása a meghatározó szereplők részvétele alapján; a reform folyamatának mikéntje, sikeres kivitelezésének feltételei; a reformot mozgató érdekalapú és értékcentrikus motivációk természete, és e motivációk konkrét preferenciákká alakulásának mikéntje. Az ilyen és ehhez hasonló kérdések alaposabb elemzése mindenképp a választási reformmal kapcsolatos elméleti és empirikus kutatások javára lehet.

JEGYZETEK

- ¹ Az érdekek és értékek kapcsán lásd Dunleavy–Margetts, 1995; Shugart–Wattenberg (szerk.), 2001; Pilon, 2007; Shugart, 2008; Blau, 2008; Blais, 2008; Renwick, 2010; Farrell, 2011; Nagy, 2021.
- ² Itt csupán egyetlen, két részből álló példát említenék a politikai elit, a pártérdekek és a reform kapcsolata terén. Az 1985-ös francia választási reformra (mely az abszolút többségről az arányos rendszerre történő átváltást jelentette Mitterand elnök kezdeményezésére) azért került sor elsősorban, hogy az óriási népszerűségvesztéssel küszködő szocialisták mérsékeljék a közelgő választásokon előrelátható vereségük mértékét. Egy évvel később, az 1986-os „visszaállítás” az arányosról a kétfordulós abszolút többségi rendszerre (Chirac elnök érdeméért) pedig azt jelzi, hogy a jobbközép politikai erő nagyobb hatalmi lehetőségeket látott a többségi rendszerben, és a párt hatalmi érdekei mentén kezdeményezte a visszarendeződési reformot.
- ³ A szerző többek között Belgium, Dánia, Norvégia és Svájc eseteit vizsgálja (Grumm, 1958: 363–370.).
- ⁴ Terjedelmi korlátok miatt sem nyílik lehetőség konkrét reformok elemzésére, azt viszont mégis érdemesnek vélem kihangsúlyozni, hogy a többször említett négy reform is jól jelzi, hogy nincs szükség különösebb társadalmi „földcsuszamlásra” ahhoz, hogy sor kerüljön választási reformra. Továbbá, más országok hasonló esetei mellett e négy esemény azt is jól jelzi egyfelől, hogy e reformok reflexiók a sajátos politikai berendezkedésre, másfelől, hogy a választási rendszer és a pártrendszer közötti „egyensúlyi játszmában” a választási reform fő mozgatórugója lehet az érdekalapú hatalommaximalizálás (Franciaország 1985, 1986; Olaszország 2005; Magyarország 2011), de lehet a választási rendszer inherens elemeinek „javítása” és a demokratikus értékek jobbítására irányuló törekvés is (Izrael 1992; Olaszország 1993; Új-Zéland 1993; Japán 1994).
- ⁵ E fejlődési ívet jól érzékelteti Lijphart „panaszos” hangvétele: „Általános tapasztalatom, hogy a választási rendszerek tanulmányozása a társadalomtudományok legfejletlenebb kutatási területe.” (Lijphart, 1985: 3.; Taagepera–Shugart, 1989: XI–XIV.). Húsz évvel később Shugart már elégedetten állapítja meg: „Meggyőződésem, hogy ma egy érett területről beszélhetünk” (Shugart, 2005: 25.).
- ⁶ A szakirodalom fejlődésében mérföldkőnek számító különszámban (1995, Vol.16, Issue 1) olyan szerzők írásai kaptak helyet, mint: Norris; Dunleavy–Margetts; Donovan; Diskin–Diskin; Shiratori; Wowles.

IRODALOM

- Arrow, Kenneth (1951): *Social Choice and Individual Values*. John Wiley & Sons.
- Benoit, Kenneth (2004): Models of electoral system change. *Electoral Studies*, Vol. 23: 363–389.
- Berde Csaba (2015): Vezetési feladatok. In: Berde Csaba (szerk.): *A vezetés alapjai*. Debrecen, Debreceni Egyetem.
- Blais, André (1999): *Criteria for Assessing Electoral Systems*. (Presented to the Advisory Committee of Registered Political Parties, Elections Canada, April, 1993) (<https://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=rec/fra/sys/blais&document=blais&lang=e>)
- Blais, André (ed.) (2008): *To Keep or To Change First Past the Post?* Oxford, Oxford University Press.
- Boix, Carles (1999): Setting the Rules of the Game: The Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies. *American Political Science Review*, Vol. 93 (3): 609–624.
- Bowler, Shaun–Farrell, David (2009): *Approaches to the Study of Electoral System Design: Devils, Details and „Experts“*. Reform University of Lisbon.
- Bowler, Shaun–Donovan, Todd (2008): Electoral Reform and (the Lack of) Electoral System Change in the USA. In: Blais, André (ed.): *To Keep or To Change First Past the Post?* 90–111.
- Cain, E. Bruce: (2007): Reform Studies? Political Science on the Firing Line. *Political Science and Politics*, Vol. 40 (4): 635–638.
- Catt, Helena (1989): *What Do Voters Decide? Tactical Voting in British Politics*. PhD dissertation, London School of Economics.
- Colomer, M. Josep (ed.) (2004): *Handbook of Electoral System Change*. Basingtoke, Palgrave Macmillan, 3–78.
- Colomer, M. Josep (2005): It's Parties That Choose Electoral Systems (or, Duverger's Laws Upside Down). *Political Studies*, Vol. 53 (1): 1–21.
- Csizmadia Ervin (2007): *Politikai változáselemélet. Miért változnak pártok, kormányok, politikusok?* Budapest, L'Harmattan.
- Dummett, Michael (1997): *Principles of Electoral Reform*. Oxford, Oxford University Press.
- Dunleavy, Patrick–Margetts, Helen (1995): Understanding the Dynamics of Electoral Reform. *International Political Science Review* (IPSR), Vol. 16 (1): 9–29.
- Duverger, Maurice (1954): *Political Parties: Their Organisation and Activity in the Modern Stat*. London, Methuen & Co.
- Elias, Norbert (2004): *A civilizáció folyamata*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Fábián György (2016): A választási rendszerváltozások elmélete és gyakorlata. In: Fejes Zsuzsanna–Török Bernát (szerk.): *Suum Cuique*. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.
- Farrell, David (2011): *Electoral Systems. A comparative Introduction* (2nd ed.). New York, Palgrave Macmillan.
- Farrell, M. David–McAllister, Ian (2006): *The Australian Electoral System: Origins, Variation and Consequences*. Sydney, University of New South Wales Press.
- Flinders, Matthew (2010): Explaining Majoritarian Modification: The Politics of Electoral Reform in the United Kingdom and British Columbia. *International Political Science Review*, Vol 31 (1): 41–58.

- Gál Zsuzsa (2020): Változásmenedzsment alapjai. *International Journal of Engineering and Management Sciences*, Vol. 5 (1): 257–267.
- Gallagher, Michael–Mitchell, Paul (eds.) (2008): *The Politics of Electoral Systems*. Oxford, Oxford University Press.
- Grumm, G. John (1958): Theories of Electoral Reform. *Midwest Journal of Political Science*, Vol. 2 (4): 357–376.
- Gulyás László–Keczer László–Veres Lajos (szerk.) (2008): *A vezetéstudomány alapjai*. Szeged, JATEPress.
- Jacobs, Kristof–Leyenaar, Monique (2011): A Conceptual Framework for Major, Minor, and Technical Electoral Reform. *West European Politics*, Vol. 3 (3): 495–513.
- Katz, S. Richard (1980): *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press.
- Katz, S. Richard (2005): Why are There so Many (or so Few) Electoral reforms? In: Gallagher, Michael–Mitchell, Paul (eds.): *The Politics of Electoral Systems*. 57–76.
- Katz, S. Richard (2011): Democracy as a Cause of Electoral reform: Jurisprudence and Electoral Change in Canada. *West European Politics*, 34 (3): 587–606.
- LeDuc, Lawrence (2011): Electoral Reform and Direct Democracy in Canada: When Citizens Become Involved. *West European Politics*, Vol. 34 (3): 551–567.
- Lewin, Kurt (1947): Frontiers in Group Dynamics. *Human Relations*, 1 (1): 5–41.
- Leyenaar, Monique–Hazan, Y. Reuven (2011): Reconceptualising Electoral Reform. *West European Politics*, Vol. 34 (3): 437–455.
- Lijphart, Arend (1985): The Field of Electoral Systems Research: A Critical Survey. *Electoral Studies*, Vol. 4 (1): 3–14.
- Lijphart, Arend (1994): *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies 1945–1990*. Oxford, Oxford University Press.
- Lijphart, Arend (1999): *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty Six Countries*. New Haven, Yale University Press.
- Lijphart, Arend–Grofman, Bernard (eds.) (1984): *Choosing and Electoral System*. New York, Praeger Publishers.
- Lutz, Georg (2004): Switzerland: Introducing Proportional Representation from Below. In Colomer, M. Josep (2005): 1–21.
- Miller, M. Christopher (2015): *Rethinking Majoritarian Modification: Towards an Explanatory Theory of Electoral System Reform in Canada, the UK, and New Zealand*. Western Washington University, Graduate School Collection (<https://cedar.wvu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1463&context=wwuet>)
- Molnár Imre (2015): *Változásmenedzsment a hazai gyakorlatban*, doktori értekezés, Sopron (http://doktori.uni-sopron.hu/id/eprint/512/1/Molnar_Imre_disszertacio.pdf)
- Nagy Levente (2015): *Választás és arányosság. A demokratikus választások arányossági kérdései*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Nagy Levente (2018): *A többség (ki)választása*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Nagy Levente (2021): A 2016-os kanadai választásireform-kísérlet – 1. rész. *Parlamenti Szemle*, VI. évfolyam (2): 5–52.

- Nohlen, Dieter (1984): Changes and Choices in Electoral Systems. In: Lijphart–Grofman (eds.): *Choosing and Electoral System*. 83–89.
- Norris, Pippa (1995): Introduction: The Politics of Electoral Reform. *International Political Science Review*, Vol. 16 (1): 3–8.
- Norris, Pippa (2004): *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Norris, Pippa (2010): *Cultural Expalnation of Electoral Reform: A Policy Cycle Model*, Harvard Library (Digital Access to Scholarship at Harvard) https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4449095/Norris_CulturalExplanations.pdf
- Oakeshott, Michael (2001): KonzervatívnaK lenni. In: Oakeshott, Michael: *A Politikai racionalizmus*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Pilon, Dennis (2007): *The Politics of Voting. Reforming Canada’s Electoral System*. Toronto, York University.
- Rae, Douglas (1967): *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven, Yale University Press.
- Rahat, Gideon (2004): The Study of the Politics of Electoral Reform in the 1990s: Theoretical and Methodological Lessons. *Comparative Politics*, Vol. 36 (4): 461–479.
- Reed, Steven–Thies, Michael (2003): The Causes of Electoral Reform in Japan. In: Shugart, Matthew–Wattenberg, Martin (eds.): *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* 152–172.
- Renwick, Alan (2005): Modelling Multiple Goals: Electoral System Preferences in Hungary in 1989. *Europe-Asia Studies*, Vol. 57 (7): 995–1019.
- Renwick, Alan (2010): *The Politics of Electoral Reform. Changing the Rules of Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Renwick, Alan (2011): Electoral Reform in Europe since 1945. *West European Politics*, Vol. 34 (3): 456–477.
- Riker, H. William (1982): The Two-Party System and Duverger’s Law: An Essay on the History of Political Science. *The American Political Science Review*, Vol. 76 (4): 753–766.
- Sartori, Giovanni (1997): *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes* (2nd ed.). London, Macmillan.
- Shugart, S. Matthew (2005). Comparative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead. In: Michael Gallagher and Paul Mitchell (eds.): *The Politics of Electoral Systems*. 25–57.
- Shugart, Matthew (2008): Inherent and Contingent Factors in Reform Initiation in Plurality Systems. In: Blais, André (ed.): *To Keep or To Change First Past the Post?* 7–60.
- Shugart, Matthew–Wattenberg, Martin (eds.) (2003): *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford, Oxford University Press.
- Taylor, Hill (2003): Articulating Reform and the Hegemony Game. (<https://louisville.edu/journal/workplace/issue5p2/taylor.html>)
- Taagepera, Rein–Shugart, Mathew (1989): *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven, Yale University Press.